

і їхніх рішень; запис двох рішень на дошці – одного вірного, а іншого невірного; складання аналогічної задачі із зміненими даними та зворотної задачі. Щоб розвинути гнучкість логічного мислення і підтримувати в учнів інтерес до знань, потрібно на уроці давати завдання з різних розділів. Бажано використовувати ігрову форму проведення занять, чергувати індивідуальну роботу дітей з колективною роботою в групах. Доцільно заохочувати учнів самостійно створювати аналогічні завдання та ігри, оскільки це допомагає осмислити матеріал, що опрацьовується.

У процесі мислення старшокласників починають відігравати пошукові міркування. Розвивається здатність міркувати, обґрунтовувати свої судження, доводити істинність висновків, контролювати процес міркування, переходити від розгорнутих його форм, в яких обґрунтовуючи судження часто не формулюються, а маються на увазі. Завдяки цьому процес міркування стає економнішим і продуктивнішим. Формується система взаємозв'язаних узагальнених і образних операцій.

Учні 13-14 років, в яких тільки починаються складатися формальні операції, ще не спроможні розв'язувати математичні задачі без опори на певний конкретний матеріал (малюнки, креслення). Старші учні розв'язують такі задачі, але тільки за умови, коли вони можуть відштовхнутись від певних арифметичних величин.

Учні починаючи з 15 років можуть правильно міркувати, застосовуючи систему обернених операцій до задач із складним зв'язком їх елементів. Вони здатні замислюватись над своїми власними думками, їх систематизувати, на цій основі доходити до більш загальних теорій. Оволодіваючи таким інтелектуальним інструментом, яким є формальні операції, вони здатні виходити за межі актуально даної дійсності, розв'язати і ставити дедалі складніші пізнавальні задачі. При цьому цікавляться не тільки з'ясуванням теоретичних питань, а й з можливостями їх втілення в життя.

Пошук кращих способів нестандартних логічних задач, нестандартних розв'язань, традиційних задач, аналіз змісту теорем – усе це є важливими складовими на шляху розвитку логічного мислення учнів. Дуже важливо, щоб учні повірили у власні сили і здібності, зрозуміли, що без напруженої системної праці прийти до успіху неможливо. Головна робота вчителя – зробити навчання цікавим: для учня це означає посильним і успішно – результативним, для вчителя – радісним.

Творчий підхід вчителя завжди прагне пропонувати посильний рівень вимог відповідно до рівня навченості та науковості; вчити учнів концентруватися та максимально викладатися в обмежений час; дати можливість навіть слабкому учневі отримати високу оцінку, сильним учням проявляти свої творчі здібності.

Систематичне використання на уроках математики і позакласних заходів нестандартних задач і завдань, спрямованих на розвиток логічного мислення розширює математичний кругозір учнів, дозволяє впевнено орієнтуватися в закономірностях навколишньої і їхньої дійсності й активніше використовувати математичні знання в повсякденному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. – К.: Генеза, 1999. – 404с.
2. Савчин М.В. Вікова психологія: [Електронний ресурс] .– Режим доступу: <http://pidruchnyki.ws/16190801/>.

О. М. Зеленьк,

*здобувач II року навчання історичного факультету,
Запорізький національний університет*

ОБРАЗ НЕСТОРА МАХНА В РАДЯНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Махно та махновщина є одним із символів світового анархістського руху. У радянській історіографії і в художній літературі махновський рух трактувався однозначно – як куркульсько-бандитська контрреволюція, спрямована проти утвердження радянської влади, соціалі-

стичного ладу. Хоча відомо, що Нестор Махно неодноразово виступав у союзі з військовими об'єднаннями Червоної Армії, вніс значний вклад у розгром внутрішніх та зовнішніх антирадянських сил. Вийшло так, що Нестор Махно воював практично з усіма владами, які існували на Україні в 1918-1921 роках, відстоюючи інтереси повсталого селянства, щоразу повертаючи зброю проти тих, хто становив для нього найбільшу загрозу. І воно шанобливо назвало Махна «батьком», і він із гордістю підписувався саме так [5].

Образ Нестора Махна кардинально змінювався в різні роки. В основному його описували як ватажка вічно п'яної гуляйпільської вольниці. Однак в реальному житті Нестор Махно був далеко не карикатурною особистістю, а одним із найнебезпечніших ворогів як для більшовиків, так і для решти військово-політичних сил, діючих на той час на території України. Офіційна пропаганда в СРСР зображала Махна та його соратників бандитами і антисемітами. Яскравий приклад – трилогія О. М. Толстого «Ходіння по муках» [8], в якій показано взяття махновцями Катеринослава і за мотивами якої двічі знятий однойменний кінофільм «Ходіння по муках» [10].

Трилогія «Ходіння по муках» – це роман про російську інтелігенцію, про її шлях до Жовтневої революції. Робота над епопеєю тривала більше 20 років, від однієї епохи до іншої, від громадянської війни до Вітчизняної.

Олексій Толстой приводить колоритний опис батька Махна – комічну кальку, списану з героїв популярного в кінці XIX століття жанру вікторіанського «чорного роману».

У цьому романі Нестор Махно постає перед нами як тип, безсумнівно, патологічний, озвірілий маніяк, нелюдь. «Махно гулял. В добытой после налета на Бердянск гимназической форме колесил на велосипеде напоказ всему городу, или вместе со своим адъютантом Каретником пел песни под гармонь, шатаясь по улице, или появлялся на базаре, злой и бледный, ища ссоры, но все от него прятались, зная, как легко у него из кармана штанов вылетает револьвер. Дюжие махновцы, не боящиеся ни бога, ни черта, увидев его около карусели, слезали с деревянных коней и пускались наутек... По всему Гуляй-Полю шли разговоры, что батька за последнее время стал много пить и как бы не пропил армии» [8]. А у відомій екранізації роману [10] епізод з катанням на каруселі навіть посилений. Махно не тільки катається на каруселі, а й стріляє по перехожих з револьвера.

Ще одним твором, що передає ставлення радянської влади до Нестора Махна, являється поема Е. Багрицького «Дума про Опанаса» [1].

У цьому творі показано, як громадянська війна позбавляла просту людину можливості мирно працювати на землі, безжалісно калічила долі. Багрицький розповів у поемі про подвійні стандарти політики більшовиків у ставленні до селянства, закарбував діяння влади, що згодом, відповідно до загальної ідеологічної установки, старанно замовчувалися. Безсумнівний інтерес у «Думі» викликає бачення поетом подій громадянської війни на Україні, його оцінка ролі окремих історичних фігур у цьому процесі [7].

У «Думі про Опанаса» показано трагічне протиборство українського сільського хлопця Опанаса, який мріє про тихе селянського життя на своїй вольній Україні, та комісара-єврея Йосипа Когана, який обстоює «вищу» істину світової революції.

Нестор Махно у цій поемі виглядає настільки ж непривабливо, як і в трилогії О. Толстого. І безпосередньо. І опосередковано. Через головного героя «Думи» селянського сина Опанаса: «Зашумело Гуляй-Поле / От страшного пляса, – / Ходит гоголем по воле / Скакун Опанаса. / Опанас глядит картиной / В папахе косматой, / Шуба с мертвого раввина / Под Гомелем снята. / Шуба – платье меховое / Распахнута – жарко! / Френч английского покроя / Добыт за Вапняркой. / На руке с нагайкой креп кой / Жеребьячье мыло; / Револьвер висит на цепке / От паникадила. / Опанасе, наша доля / Туманом повита, – / Хлеборобом хочешь в поле, / А идешь – бандитом! / Полетишь дорогой чистой, / Залетишь в ворота, / Бить жидов и коммунистов – / Легкая работа! / А Махно спешит в тумане / По шляхам просторным, / В монастырском шарабане, / Под знаменем черным. / Стоном стонет Гуляй-Поле / От страшного пляса – / Ходит гоголем по воле / Скакун Опанаса...» [1].

Гротескно негативний образ Махна показаний також в пригодницькій повісті Павла Бляхіна «Червоні дияволята» [2].

Повість про червоних дияволят Бляхін написав у 1921 році. Описані події відносилися до періоду нещодавно завершеної Громадянської війни і відбувалися на Україні на тлі бойових дій Першої кінної армії Будьонного проти війська Нестора Махна. У повісті йдеться про те, що в одному з українських селищ живуть два підлітка, брат і сестра – Мишко і Дуняша. Раптово селище піддається нападу банди Махна. Хлопці вирішують сколотити невеликий загін. З цього моменту починаються героїчні пригоди трьох юних розвідників, бійців Першої кінної армії. Підлітки здійснюють ряд неймовірних подвигів (аж до упіймання батька Махна, чого в реальності не було), виходять переможцями зі смертельних ситуацій, своєю самовідданою служінням справі революції домагаються високого визнання Республіки та нагородження орденом Бойового Червоного Прапора.

Книга «Червоні дияволята», надрукована в 1922 році, а за нею і однойменний фільм [4], що вийшов у 1923 році, відразу ж стали популярною і неодноразово перевидавалася. Та автор у ній показав Нестора Махна саме таким, яким його бачила влада. З перших же сторінок повісті ми читаємо: «В Гуляй-Поле и по всей Екатеринославской губернии разгуливали и грабили мирных жителей банды знаменитого на Украине батьки Махно. Действуя в тылу Красной Армии, эти банды приносили неисчислимый вред советскому народу: устраивали еврейские погромы, грабили базы снабжения, убивали советских работников, особенно большевиков и красных партизан. Деревенские богачи и буржуи всячески помогали им в борьбе против Советской власти. Они хотели вернуть старый режим, царя и помещиков» [2, с. 211].

А розповідаючи про напад Махна зі своїми головорізами на село, автор говорить, що банда безчинствує: «Бандиты врывались во дворы и хаты, грабили пожитки, свертывали головы гусям и курам, угоняли овец и коров. Но, странное дело, хаты кулаков и деревенских богатеев налетчики не трогали» [2, с. 208].

Тобто Махно постає перед нами як бандит та головоріз, для котрого не існує жодних обмежень. А перед радянськими читачами поставала така картина: махновці тільки те й робили, що пили, грабували і влаштовували єврейські погроми [6], а сам батька являв собою ідеал анархізму (у романі О. М. Толстого в такій формулі: «Тоді по лугах будуть бродити жінки і коні» [8]).

Повість та її екранізація були зустрінуті з захватом. Поет Микола Асєєв присвятив цій стрічці вірш, в якому глядач-скептик зізнається: «Вперше вилиці в позіху не болять від нашої радянської картини...» «Перший фільм революції» – так назвала свою захоплену рецензію «Кіногазета». Картина «Червоні дияволята» звісно ж сподобалася Володимиру Іллічу Леніну, так як виражала офіційну позицію радянського керівництва [9].

Починаючи з 20-х років ХХ століття, десятиліттями навколо імені батька влада влаштовувала димову завісу з замовчувань, спотворень, фальсифікацій, нахабної брехні і наклепу. Переконаного, як і всі анархісти, інтернаціоналіста зображували антисемітом. Це Махна, серед бійців якого за національним складом євреї займали за чисельністю четверте місце і у якого контррозвідку очолював відомий в Одесі Лев Задов [6]. Образ Махна був потрібен радянській пропаганді, адже на протипагу йому дії радянського керівництва поставали як справедливі і послідовні.

Таким чином, радянська художня література 20-х років характеризується негативним описом Нестора Махна і бійців його повстанської армії. І лише деякі автори змогли віднести махновців до героїв громадянської війни, як, наприклад, сучасник Махна Сергій Єсенін, котрий у поемі «Країна негідників» [3] пише, що особистість Махна і його ідеї були вельми популярні серед селянства: «И в ответ партийной команде, / За налог на крестьянский труд, / По стране свищет банда на банде, / Волю власти считая за кнут. / И кого упрекнуть нам можно? / Кто сумеет закрыть окно, / Чтоб не видеть, как свора острожная / И крестьянство так любят Махно?..»

Махно був прямо зображений у цій поемі під ім'ям бандита Номаха (про що свідчив сам поет). Єсенін навіть хотів назвати поему іменем цього героя: Но-мах і значить Мах-но; поет просто переставив склади прізвища.

Безперечно Нестор Махно займає свій п'єдестал у галереї видатних особистостей ХХ століття. Адже в його особі були сконцентровані воля, бажання і енергія широких мас. Ще за життя про нього склалися численні легенди, перекази, бувальщини, пісні. Портрет

«батька» Махна творився засобами наукової і художньої літератури, і якщо в перші пореволюційні роки цей процес був природним, то потім, під диктатом пануючої ідеології, він став цілеспрямованим і необ'єктивним [5].

Творчий доробок письменників 20-х рр. залишив для нащадків реалістичну прописаність образу відомого повстанського отамана України, який зумів створити одну з найбоєздатніших армій громадянської війни, багатовимірність характеру, вдачі Нестора Махна, встиг об'єктивно передати їх ознаки, надати художньої переконливості феномену вождя селянських мас до того, як почалося його брутално-глузливе спотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрицкий Э. Дума про Опанаса [Электронный ресурс]. URL: http://lit.peoples.ru/poetry/eduard_bagritskiy (дата обращения: 25.03.2014).
2. Бляхин П. Красные дьяволята / Павел Бляхин // Огненные годы. – М.: Правда, 1986. – С. 203-296.
3. Есенин С. Страна негодяев [Электронный ресурс]. URL: <http://bookmate.com/books/JJJKc40> (дата обращения: 02.03.2014).
4. Красные дьяволята. Экранизация [Электронный ресурс]. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=oFU6jyJdIZs> (дата обращения: 01.03.2014).
5. Михайлюта В. П. Образ Нестора Махна в творах українських письменників. Наукова достовірність і художній домисел: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / В. П. Михайлюта; Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 1999. – 20 с. – укр. URL: <http://disser.com.ua/contents/4840.html> (дата звернення: 03.03.2014).
6. Рябов П. Сергей Мосияш. Одиссея Батьки Махно [Электронный ресурс] // Автоном. – Краснодар, 2003 – январь. URL: <http://www.makhno.ru/st/92.php> (дата обращения: 25.02.2014).
7. Сахновська Л. М. «Дума про Опанаса» Е.Г.Багрицького: ідейно-образна структура: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.02 / Л.М. Сахновська; Тавр. нац. ун-т ім. В.І.Вернадського. – Сімф., 2002. – 20 с. – укр. URL: <http://ww.disser.com.ua/contents/3542.html> (дата звернення: 28.03.2014).
8. Толстой А. Н. Хождение по мукам. URL: http://az.lib.ru/t/tolstoj_a_n/ (дата обращения: 20.02.2014).
9. Фочкин О. От «Красных дьяволят» до «Неуловимых мстителей» [Электронный ресурс] // Читаем вместе. – 2011 – декабрь. URL: <http://www.chitaem-vmeste.ru/pages/material.php?article=285&journal=98> (дата обращения: 25.02.2014).
10. Хождение по мукам. Экранизация [Электронный ресурс]. URL: <http://kinofilms.tv/film/xozhdenie-po-mukam-serial/31738/> (дата обращения: 02.03.2014).

*С. О. Іщенко,
здобувач кафедри теорії і методики професійної освіти,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*

ГУМАНІТАРНІ ЗНАННЯ ЯК ОДНА З СКЛАДОВИХ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими (практичними) завданнями. Сьогодні гуманітарна підготовка майбутніх офіцерів займає важливе місце в модернізації військових сил України. Але, на жаль, гуманітарна підготовка фахівців у вищих військових навчальних закладах вимагає удосконалення. З цим пов'язана низка причин, а саме: недостатньо розроблена модель соціального досвіду серед людства, країни, особистості; відсутній зв'язок між людськими потребами і умовами розвитку внутрішньої особистісної культури; втратою поняття моральності, духовності в свідомості й поведінці людства; недостатньою інформацією викладачів щодо важливості та реалізації гуманітарної підготовки серед курсантів; недостатній рівень розуміння значимості гуманітарних знань серед майбутніх